

Προκαταρκτικά ερωτήματα για τον ορισμό της κανονικόμορφης ψύχωσης

Ορισμός και όρια

Το 1998 ο Ζακ Αλέν-Μιλέρ εισάγει την κανονικόμορφη ψύχωση ως «η αντισταθμισμένη ψύχωση, η αναπληρωμένη ψύχωση, η μη εκδηλωμένη ψύχωση, η ψύχωση υπό φαρμακευτική αγωγή, η ψύχωση σε θεραπεία, η ψύχωση σε ανάλυση, η συνθωματική ψύχωση»¹.

Ο όρος κανονικόμορφη ψύχωση εισήχθη για να περιγράψει ψυχωτικά υποκείμενα τα οποία δεν παρουσιάζουν «εντυπωσιακά» και ηχηρά συμπτώματα, δεν έχουν σημαντικά στοιχειώδη φαινόμενα, δεν συναντάμε αρθρωμένο παραλήρημα, ούτε ψευδαισθήσεις². Ακολουθώντας αυτή τη λογική, για να καταφέρουμε να ορίσουμε την κανονικόμορφη ψύχωση θα πρέπει κατ' αρχάς να αποφασίσουμε ποια είναι σημαντικά στοιχειώδη φαινόμενα και ποια όχι, και τι εννοούμε όταν λέμε αρθρωμένο παραλήρημα. Υπάρχει αρκετός χώρος για υποκειμενικές ερμηνείες.

Για τον Λουίς Σολάνο (Luis Solano), η κανονικόμορφη ψύχωση είναι μια χαμηλόφωνη ψύχωση, χωρίς παραλήρημα, με στοιχειώδη φαινόμενα σιωπηλά που μπορούμε να εντοπίσουμε από το στυλ του λόγου του υποκειμένου. Η λύση του υποκειμένου δεν είναι το παραλήρημα αλλά κάτι της τάξης του συμπτώματος που ίσως του επιτρέπει η κακή συνάντηση να μην έχει καταστροφικές επιπτώσεις³. Για τον Ερίκ Λωράν (Eric Laurent) «πρόκειται περισσότερο για παραξενιές [bizareries], για ιδιαίτερα στυλ ζωής, για εφευρέσεις»⁴.

¹ J.-A. Miller, «Clinique floue», *La psychose ordinaire*, Agalma, Παρίσι 1999, σ. 230.

² M. Mazzotti, *Scilicet, Les objets a dans l'expérience psychanalytique*, École de la Cause Freudienne, Navarin diffusion Seuil, Παρίσι 2008, σ. 349.

³ L. Solano, « Le psychotique, que peut-il attendre de la psychanalyse? », Σεμινάριο στο Μόντρεαλ 11/3/2005, *Le pont Freudien* (διαθέσιμο στο διαδίκτυο), σ. 11-13.

⁴ E. Laurent, «La psychose ordinaire», *La Cause freudienne* 65, Navarin, Παρίσι 2007, σ. 195.

Δέκα χρόνια αργότερα σε μια επιστροφή στην κανονικόμορφη ψύχωση ο Μιλέρ μας δίνει κάποιες επιπλέον διευκρινίσεις. «Η κανονικόμορφη ψύχωση δεν έχει έναν άτεγκτο ορισμό»⁵. Δεν είναι σίγουρο, μας λέει, ότι πρόκειται για μια κατηγορία αντικειμενική. Ενώ η νεύρωση είναι μια δομή πολύ συγκεκριμένη, δεν ισχύει το ίδιο για την κανονικόμορφη ψύχωση. Αν λοιπόν δεν αναγνωρίζουμε αυτή την πολύ συγκεκριμένη δομή σε ένα υποκείμενο, μας προκαλεί να στοιχηματίσουμε ότι πρόκειται για συγκαλυμμένη ψύχωση.

Ίσως, συνεχίζει, η κανονικόμορφη ψύχωση να είναι μια ψύχωση που δεν είναι έκδηλη όσο δεν έχει ακόμη εκλυθεί. Αυτό σημαίνει ότι μη εκδηλωμένη ψύχωση και κανονικόμορφη ψύχωση είναι ένα και το αυτό ή ότι μια κανονικόμορφη ψύχωση μπορεί να φτάσει ως την έκλυση; Ας είμαστε επιφυλακτικοί, αφού λίγο παρακάτω στο ίδιο κείμενο διευκρινίζει: «Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις ψυχώσεις που μπορούν να εκδηλωθούν και σε εκείνες που δεν μπορούν»⁶. Και αυτό είναι το επιπλέον βήμα που μας καλεί να κατανοήσουμε. Ο Μιλέρ ομολογεί πως για χρόνια εναντιωνόταν στην ιδέα μιας μη εκδηλωμένης ψύχωσης. Όμως, όπως τονίζει: «Τα κλινικά φαινόμενα είναι εδώ. Όταν έχετε μια ψύχωση που εκδηλώνεται, η περίοδος που προηγείται είναι μια περίοδος μη εκδηλωμένης ψύχωσης»⁷. Αλλά, συνεχίζει, «το επιπλέον βήμα είναι να κατανοήσουμε ότι κάποιες ψυχώσεις δεν οδηγούν προς μια έκλυση: ψυχώσεις με μια διαταραχή στον πιο στενό σύνδεσμο, που εξελίσσονται χωρίς θόρυβο, αλλά με μια τρύπα, μια παρέκκλιση ή μια αποσύνδεση που διαιωνίζεται»⁸.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ήδη από το 1991 ο Μιλέρ μιλά όχι μόνο για μη εκδηλωμένη ψύχωση, αλλά και για ψύχωση μη δυνάμενη να εκλυθεί [psychose non déclenchable]⁹.

Ένα πρώτο ερώτημα είναι αν στην κανονικόμορφη ψύχωση υπάρχει έκλυση. Ο Ζαν-Κλωντ Μαλεβάλ (Jean-Claude Maleval) σχολιάζοντας την

⁵ J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», *Quarto* 94/95, *Retour sur la psychose ordinaire*, Βέλγιο, 2009, σ. 41.

⁶ Στο ίδιο, σ. 48.

⁷ Στο ίδιο, σ. 49.

⁸ Στο ίδιο.

⁹ J.-A. Miller, *De la nature des semblants*, μάθημα 1991-1992, συνάντηση της 18ης Δεκεμβρίου 1991 (ανέκδοτο).

περίπτωση του Πέντρο, περιστατικό εκδηλωμένης ψύχωσης της Μάρτα Σέρα Φρεντιάνι (Marta Serra Frediani), μας εφιστά την προσοχή σε μια ιδιότητα του τέλους της ανάλυσης του ψυχωτικού, την οποία ονομάζει «κατάληξη σε μια διαυγή κανονικόμορφη ψύχωση»¹⁰. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι όποια ψύχωση δεν είναι εκδηλωμένη είναι κανονικόμορφη; Αυτό νομίζω πως εξαρτάται από το πώς τελικά θα ορίσουμε την κανονικόμορφη ψύχωση. Πάντως ο Μαλεβάλ ισχυρίζεται ότι «η κλινική της κανονικόμορφης ψύχωσης συμμετέχει στην ίδια δομή, και δεν διαφέρει από την κλινική ψύχωση παρά μόνο ως προς τη διακριτικότητα των εκδηλώσεών της και τους πρωτότυπους τρόπους σταθεροποίησής της»¹¹. Πώς όμως θα εξηγήσαμε τη διαφορά ανάμεσα στις ψυχώσεις που μπορούν να εκδηλωθούν και σε εκείνες που δεν μπορούν; Τι είναι αυτό που θα μας επιτρέψει να μιλήσουμε για κανονικόμορφη ψύχωση;

Κατά τη γνώμη μου τα πράγματα εδώ είναι λίγο μπερδεμένα. Ο Μιλέρ από τη μια μας δίνει τα εργαλεία της τριπλής εξωτερικότητας [externalité] (κοινωνικής, σωματικής και υποκειμενικής) για τη διάγνωση της κανονικόμορφης ψύχωσης και της διαταραχής στον πιο στενό σύνδεσμο του αισθήματος ζωής του υποκειμένου, δηλαδή μας καλεί να εντοπίσουμε στην κανονικόμορφη ψύχωση μια τριπλή δυσλειτουργία στη σχέση του υποκειμένου με τον κοινωνικό δεσμό, το σώμα και τον εαυτό του¹², από την άλλη όμως ισχυρίζεται ότι ο άνθρωπος με τους λύκους ήταν μια κανονικόμορφη ψύχωση αφού είχε πάρα πολλά νευρωτικά στοιχεία¹³. Είναι κοινός τόπος ότι ο άνθρωπος με τους λύκους είχε στοιχεία ψευδαισθητικά και παραληρηματικά, σημαντικά και αρθρωμένα. Και δεν αναφέρομαι μόνο στην ψευδαίσθηση του κομμένου δάχτυλου που αναφέρει ο Φρόντ¹⁴ αλλά και στα στοιχεία που δίνει η Ρουθ Μακ Μπρούνσβικ (Ruth Mack Brunswick), δεύτερη αναλύτριά του: Παραπονιόταν ότι είχε πέσει θύμα μιας βλάβης στη μύτη του η

¹⁰ J.-C. Maleval, «Commentaire», *L'amour dans les psychoses*, Seuil, Παρίσι 2004, σ. 197.

¹¹ J.-C. Maleval, «Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire», Séminaire de la découverte freudienne, 18-19 Ιανουαρίου 2003, σ. 3 (διαθέσιμο στο διαδίκτυο).

¹² J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», *Quarto* 94/95, σ. 45-46.

¹³ Στο ίδιο, σ. 50.

¹⁴ Σίγκμουντ Φρόντ, *Τρία ιστορικά ασθενείας*, «Ο Βόλφσμαν», μτφρ. Λ. Αναγνώστου, Επίκουρος, Αθήνα 1995, σ. 342-43.

οποία προκλήθηκε εσκεμμένα¹⁵ από τον γιατρό Χ. Η βλάβη ήταν μια ουλή, μια τρύπα ή ένα βαθούλωμα, ανάλογα τη στιγμή¹⁶. Δεν ασχολιόταν με τίποτε άλλο παρά με την κατάσταση της μύτης του¹⁷, δεν μπορούσε να αποχωριστεί τον καθρέφτη του¹⁸, αισθανόταν ότι όλος ο κόσμος κοιτάει τη μύτη του¹⁹, ώσπου κατέρρευσε²⁰. Κύριος διώκτης του ήταν ο Χ.²¹ τον οποίο αντιπαθούσε και θεωρούσε τον μεγαλύτερο εχθρό του²². Σκεφτόταν να τον μηνύσει, να τον καταγγείλει δημόσια, να του ζητήσει να τον αποζημιώσει για τον ακρωτηριασμό του²³. Η μόνη όμως ισάξια αποζημίωση θεωρούσε ότι ήταν ο θάνατος²⁴. Γενικότερα πίστευε ότι όλοι οι γιατροί ήταν εχθρικοί απέναντί του. Από την παιδική του ηλικία τον κακομεταχειρίζονταν και εκμεταλλεύονταν την αδυναμία του. Ακόμα και ο Φρόντ του είχε φερθεί άσχημα. Σύγκρινε τα πάθη του με εκείνα του Χριστού. (Ο Φρόντ μιλά για την ταύτισή του με τον Χριστό ήδη από την παιδική του ηλικία²⁵ καθώς και για κάποια άλλα στοιχεία που αργότερα αποτέλεσαν στοιχεία του παραληρήματός του, όπως π.χ. ότι η μητέρα τον προτιμούσε νεκρό για να σφετεριστεί την κληρονομιά του²⁶.)

Η Ρουθ Μακ Μπρούνσβικ αναφέρει επίσης: «Την ώρα της ανάλυσης μιλούσε όπως ένας τρελός, αφηνόταν χωρίς φρένο στις φαντασιώσεις του, έχοντας χάσει κάθε επαφή με την πραγματικότητα. Απειλούσε να σκοτώσει τον Φρόντ και εμένα, τώρα που ο Χ. είχε πεθάνει, και οι απειλές του έμοιαζαν λιγότερο μάταιες από αυτές που είχαμε συνηθίσει να ακούμε σε άλλες περιπτώσεις. Η απελπισία του ήταν τόσο απόλυτη που τον αισθανόμασταν ικανό για το οτιδήποτε»²⁷. Γιατί λοιπόν κανονικόμορφος; Αν ο παρανοϊκός είναι εκείνος που εντοπίζει την απόλαυση στον τόπο του Άλλου²⁸,

¹⁵ R. Mack Brunswick, «Supplément à l' "Extrait de l'histoire d'une névrose infantile" de Freud», *L'Homme aux loups par ses analystes et par lui-même*, Gallimard, Παρίσι 1981, σ. 295.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 269.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 270.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 283.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 276.

²⁰ Στο ίδιο, σ. 278.

²¹ Στο ίδιο, σ. 304.

²² Στο ίδιο, σ. 284.

²³ Στο ίδιο, σ. 288.

²⁴ Στο ίδιο, σ. 289.

²⁵ *Τρία ιστορικά ασθeneίας*, ό.π., σ. 315-16.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 327.

²⁷ R. Mack Brunswick, ό.π., σ. 295.

²⁸ J. Lacan, «Présentation des mémoires d'un névropathe», *Autres écrits*, Seuil, Παρίσι 2001, σ. 215.

τότε ο άνθρωπος με τους λύκους ήταν μάλλον παρανοϊκός και όχι κανονικόμορφος.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Λακάν στο 3ο Σεμινάρο αναφέρθηκε δυο φορές στον άνθρωπο με τους λύκους, χρησιμοποιώντας χαρακτηρισμούς όπως «τάσεις και ιδιότητες ψυχωτικές» και «σύντομη παράνοια»²⁹ στην πρώτη παράδοση του σεμιναρίου, ενώ λίγο αργότερα μίλησε για «περιστασιακή ψευδαίσθηση» και «παρανοϊκές δυνητικότητες»³⁰.

Στο 11ο Σεμινάριο υποστηρίζει ουσιαστικά ότι ο άνθρωπος με τους λύκους είναι ψυχωτικός αφού λέει ότι η επιθυμία του Φρόυντ καθόρισε το «ατύχημα» της ψύχωσης του³¹, γεγονός που επιβεβαιώνει και στο 24ο σεμινάριο όπου μιλά για διάκλειση του Ονόματος του Πατρός³².

Ακολουθώντας τη λογική του Μιλέρ θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι και η ψύχωση του Τζόους ήταν κανονικόμορφη. Αυτό σίγουρα συνάδει με τον αρχικό ορισμό του για την κανονικόμορφη ψύχωση αφού η ψύχωση του Τζόους ήταν μια συνθωματική ψύχωση. Ορισμένα στοιχεία που δίνει ο ίδιος ο Λακάν στο σεμινάριο *Το σύνθωμα* και κάποια άλλα από τη βιογραφία του Τζόους μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι η ψύχωση του Τζόους δεν ήταν κανονικόμορφη αφού και εδώ τα στοιχεία δεν είναι τόσο διακριτικά.

Κατ' αρχάς, ξεκινώντας το σεμινάριό του για το σύνθωμα, ο Λακάν μας λέει ότι το τελευταίο έργο του Τζόους, το *Finnegans Wake*, μοιάζει με τη μανία. Στο 10ο Σεμινάριο είχε αναδείξει ως αίτιο της μανίας τη μη λειτουργία του α : «Το υποκείμενο δεν ερματίζεται από κανένα α, πράγμα που το παραδίδει, καμιά φορά χωρίς καμιά δυνατότητα ελευθερίας, στην καθαρή μετωνυμία, ατέλειωτη και παιχνιδιστική [ludique], της σημαίνουσας αλυσίδας»³³.

²⁹ J. Lacan, *Οι ψυχώσεις: Σεμινάριο τρίτο, 1955-1956*, μτφρ. Ρ. Χριστοπούλου – Β. Σκολίδης, Ψυχογιός, Αθήνα 2005, σ. 27.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 63.

³¹ J. Lacan, *Livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse, 1964*, Points Seuil, Παρίσι 1973, σ. 64.

³² J. Lacan, *séminaire XXIV, L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre, 1976-1977*, συνάντηση της 11ης Ιανουαρίου 1977 (ανέκδοτο)

³³ Στο ίδιο, σ. 388.

Και αυτό ακριβώς είναι το *Finnegans Wake*, ένα έργο όπου ο Τζόυς στέλνει τη γλώσσα για ύπνο³⁴, δεν υπάρχει κανένα νόημα³⁵, δεν υπάρχει αρχή και τέλος, δεν υπάρχει παρελθόν και παρόν, δεν υπάρχουν ημερομηνίες, και ο χρόνος, μαζί με τη γλώσσα που είναι μια έκφραση του χρόνου, «είναι μια σειρά από γενικές συμπτώσεις για όλη την ανθρωπότητα»³⁶. Η συγγραφή του *Finnegans Wake* απαίτησε πολλά χρόνια «work in progress» και τεράστια σπατάλη ενέργειας. Τα πάντα διαγράφονταν για τον Τζόυς μπροστά στο *Finnegans Wake*. Το βιβλίο αυτό ήταν μια πραγματικότητα για κείνον, αναφέρει ο βιογράφος του, μεγαλύτερη κι από την ίδια την πραγματικότητα. Οτιδήποτε έξω απ' αυτό, όσο απλό και αν ήταν, όπως π.χ. να ξυριστεί το πρῶτο, ήταν για τον Τζόυς μια ανυπέρβλητη δυσκολία³⁷.

Εκτός όμως από το έργο, και ο ίδιος ο Τζόυς δεν ήταν λιγότερο ιδιαίτερος. Είχε εξαιρετικά μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του, είχε ανάγκη να έλκει την κοινή γνώμη και να ασχολούνται όλοι μαζί του, φίλοι και εχθροί, ήταν πολύ σημαντικό για κείνον να ξέρει ότι τον διαβάζουν³⁸, ενώ πίστευε ότι τα βιβλία του δεν έπρεπε να θεωρούνται απλά βιβλία, αλλά προφητείες³⁹.

Ήταν ιδιαίτερα προσκολλημένος στην κόρη του Λουσία⁴⁰, τη σχιζοφρένεια της οποίας δεν αποδέχτηκε ποτέ. Για να την υπερασπιστεί, υπογραμμίζει ο Λακάν, της αποδίδει κάτι που είναι σε προέκταση του δικού του συμπτώματος. Το γεγονός ότι ισχυρίζεται πως είναι τηλεπαθητική, είναι απόδειξη για τον Λακάν της πατρικής έλλειψης⁴¹.

Θεωρώ ότι τα σημαντικά στοιχεία στην περίπτωση του Τζόυς είναι δυο. Πρώτον, το γεγονός ότι κάτι από τη μεριά του λόγου [parole] του ήταν επιβεβλημένο⁴² και, δεύτερον, ότι σε τουλάχιστον δυο συγκυρίες της ζωής του –όταν πέθανε ο πατέρας του και όταν επιδεινώθηκε η κατάσταση της κόρης

³⁴ R. Ellmann, *Joyce 2*, Gallimard, Παρίσι 1987, σ.181.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 362.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 188.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 354.

³⁸ R. Ellmann, *Joyce 1*, Gallimard, Παρίσι 1987, σ. 421.

³⁹ R. Ellmann, *Joyce 2*, ό.π., σ. 187.

⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 58.

⁴¹ J. Lacan, *Livre XXIII, Le sinthome, 1975-1976*, Seuil, Παρίσι 2005, σ. 97.

⁴² Στο ίδιο, σ. 96.

του⁴³ – είχε ακουστικές ψευδαισθήσεις. Του φαινόταν ότι η φωνή του πατέρα του είχε διεισδύσει στο σώμα του ή το φάρυγγά του, ιδιαίτερα όταν αναστέναζε⁴⁴. Έλεγε στον Ευγένιο Ζολάς (Eugène Jolas): «Ακούω τον πατέρα μου που μου μιλάει. Αναρωτιέμαι πού είναι»⁴⁵.

Οι γνώμες των αναλυτών δίστανται όσον αφορά τον Τζόους. Ο Μαλεβάλ αναφέρεται στην περίπτωση του κάνοντας λόγο για μη εκδηλωμένη ψύχωση⁴⁶ και κανονικόμορφη ψύχωση⁴⁷, ο Πιερ-Ζιλ Γκεγκέν (Pierre-Gilles Guéguen) για «κανονικόμορφη ψύχωση αξιοσημείωτα αντισταθμισμένη»⁴⁸, ενώ ο Ζαν-Πιερ Κλοτζ (Jean-Pierre Klotz) θεωρεί και αυτός ότι πρόκειται για κανονικόμορφη ψύχωση, διαφωνώντας σε αυτό το σημείο με τη Μαρί-Ελέν Μπρους (Marie-Hélène Brousse)⁴⁹.

Φαίνεται πως η παρουσία σημαντικών στοιχειωδών φαινομένων, ακόμα και τόσο έντονων όπως το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις, δεν εμποδίζουν σε αρκετές περιπτώσεις τη διάγνωση κανονικόμορφης ψύχωσης.

Ο Πιερ Σκριαμπίν (Pierre Skriabine), σε μια προσπάθεια να αναλύσει την κανονικόμορφη ψύχωση με βορρόμειους όρους, μιλά για τρεις κύκλους ασύνδετους, αλλά ο ένας πάνω στον άλλο⁵⁰. Μια τέτοια προοπτική με κάνει να σκεφτώ περισσότερο τη σχιζοφρένεια απ' οτιδήποτε άλλο, αφού, όπως τονίζει και ο ίδιος, δεν θέλει και πολύ για να καταρρεύσει το υποκείμενο.

Για τον Αλεξάντρ Στήβενς (Alexandre Stevens), η κανονικόμορφη ψύχωση είναι μια έννοια θολή και μη οριοθετημένη. Προτείνει πέντε ενδεικτικά στοιχεία για την οριοθέτησή της: τη ρύθμιση σε μια φαντασιακή ταύτιση, το αίσθημα κενού στην εσωτερική ζωή του υποκειμένου, κάποια σωματικά φαινόμενα, διάφορες μορφές περιπλάνησης και κάτι αλλόκοτο [étrangeté] στα σημεία συμβολικής διαρραφής του υποκειμένου⁵¹.

⁴³ R. Ellmann, *Joyce 2*, ό.π., σ. 341.

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 293.

⁴⁵ Στο ίδιο.

⁴⁶ J.-C. Maleval, «Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire», ό.π., σ. 13.

⁴⁷ J.-C. Maleval, «L'échelle des délires», *Actes du Pont Freudien* 29, Μόντρεάλ 2010, σ. 53.

⁴⁸ P.-G. Guéguen, «L'homéostasie symptomatique dans les psychoses», *Mental* 12, 2003, σ. 35.

⁴⁹ J.-P. Klotz, «Psychose ordinaire et symptômes modernes», *Quarto* 94/95, σ. 76.

⁵⁰ P. Skriabine, «La psychose ordinaire du point de vue borroméen», *Quarto* 94/95, σ. 21.

⁵¹ A. Stevens, «Mono-symptômes et traits de psychose ordinaire», *Quarto* 94/95, σ. 61-65.

Ο Μαλεβάλ προτείνει ανάλογα στοιχεία –απορρύθμιση της απόλαυσης, απουσία θεμελιώδους φαντασίωσης, απουσία προσωπικής κατεύθυνσης, αδυνατότητα επιλογής, απουσία στόχων, απουσία κύριου σημαίνοντος και εναδίκου χαρακτηριστικού, λειτουργία ως εάν, αποσύνδεση της σκέψης και της συναισθηματικής ζωής, διακριτικές ενδείξεις ώθησης προς τη γυναίκα (π.χ. φόβος ομοφυλοφιλίας), διακριτικές αναδύσεις νεολογισμών, κακή χρήση σημαινόντων, απολίθωση του υποκειμένου κάτω από ένα σημαίνον, αδυνατότητα προφύλαξης από την πονηριά του Άλλου, απουσία συμβολικής στόφας– τα οποία κατατάσσει ουσιαστικά σε τρεις μεγάλες ομάδες: υπερίσχυση φαντασιακών ταυτίσεων, ελλείψεις στη διαρραφή και δείκτες μη εξαγωγής του αντικειμένου α⁵². Δηλαδή για τον Μαλεβάλ τα διακριτικά σημάδια της διάκλεισης εντοπίζονται τόσο σε διαταραχές του φαντασιακού και του πραγματικού (απόλαυση) όσο και του συμβολικού⁵³.

Ο Ερίκ Λωράν μας καλεί να επικεντρωθούμε στη σχέση S1-a στην κλινική της κανονικόμορφης ψύχωσης και όχι σε αυτή του S1-S2⁵⁴. Είναι γεγονός ότι πολλές φορές συναντάμε υποκείμενα που βρίσκονται στη θέση του S1 χωρίς S2. Αυτό αντιστοιχεί στο So, που δεν πρέπει να το συγχέουμε με το διαγεγραμμένο υποκείμενο⁵⁵.

Η Μαρί-Ελέν Μπρους πιστεύει αφενός ότι η κανονικόμορφη ψύχωση είναι μία ψύχωση που έχει εκλυθεί⁵⁶ και ότι το κανονικόμορφο αναφέρεται στον κοινό χαρακτήρα των συμπτωμάτων⁵⁷, αφετέρου ότι υπάρχουν δυο πιθανές κατευθύνσεις για την οριοθέτησή της, μια περιορισμένη και μια πιο ευρεία⁵⁸. Θεωρεί ότι η έκλυση στην κανονικόμορφη ψύχωση δεν αφορά τη συνάντηση μιας τρύπας στο πραγματικό αλλά μιας υπέρθεσης ή μιας συνέχειας του συμβολικού, του φαντασιακού και του πραγματικού, αντί για το δέσιμό τους:

⁵² J.-C. Maleval, «Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire», ό.π.

⁵³ J.-C. Maleval, «Du fantasme chez le sujet psychotique. De sa carence et de ses tenants-lieu», *Actes du Pont Freudien* 29, ό.π., σ. 74

⁵⁴ E. Laurent, «L'interprétation ordinaire», *Quarto* 94/95, σ. 148.

⁵⁵ J.-A. Miller, «So et l'objet rien», *Situations subjectives de déprise sociale*, Navarin, Παρίσι 2009, σ.169.

⁵⁶ M.-H. Brousse, «La psychose ordinaire à la lumière de la théorie lacanienne du discours», *Quarto* 94/95, σ.13.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 12.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 103.

«το προσποιητό συγγέεται με την εικόνα, αλλά λειτουργεί ως ένα απόλυτο πραγματικό μη μεταφοριοποιημένο»⁵⁹.

Ο Μιλέρ τείνει να μιλά για κανονικόμορφη ψύχωση όταν τα πράγματα δεν είναι έκδηλα⁶⁰. Το ερώτημα όμως είναι ποιο είναι το όριο του έκδηλου. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι άπαξ και υπάρχουν στοιχειώδη φαινόμενα δεν πρόκειται για κανονικόμορφη ψύχωση. Ο Φρανσουά Σοβανιά (Francois Sauvagnat) πάντως ισχυρίζεται το αντίθετο αφού υποστηρίζει ότι, αν δώσουμε τη δυνατότητα σε ένα υποκείμενο με κανονικόμορφη ψύχωση να μιλήσει για αυτά που πραγματικά έχει στο μυαλό του, θα εκφράσει ψυχωτικά στοιχειώδη φαινόμενα⁶¹.

Για τον Μαλεβάλ η παρουσία στοιχειωδών φαινομένων δεν προϋποθέτει απαραίτητα και έκλυση της ψύχωσης⁶². Ίσως εξαρτάται βέβαια και πόσο στενό ή διευρυμένο ορισμό θα δώσουμε στο στοιχειώδες φαινόμενο. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90 το στοιχειώδες φαινόμενο αναφερόταν κυρίως σε φαινόμενα που είχαν να κάνουν με την απομόνωση ενός σημαίνοντος σε σχέση με τη σημαίνουσα αλυσίδα. Κατόπιν πήρε διαφορετική και πιο διευρυμένη χροιά αφού περιέγραφε και φαινόμενα, αρκετές φορές πολύ πιο «διακριτικά», που είχαν να κάνουν με λάθη στο δέσιμο του πραγματικού, του συμβολικού και του φαντασιακού⁶³.

Θα μπορούσαμε πάντως να συμφωνήσουμε ότι η κανονικόμορφη ψύχωση δεν απαντά στη λογική της σπασμένης αλυσίδας που περιγράφει ο Λακάν στο «Για ένα προκαταρκτικό ερώτημα για κάθε πιθανή θεραπεία της ψύχωσης». Μιλάμε περισσότερο για αποσύνδεση [débranchement], δηλαδή για μια έννοια που περιγράφει διαταραχές που έχουν να κάνουν πρώτα με την απόλαυση πριν ακόμα εκδηλωθούν διαταραχές στο σημαίνον⁶⁴. «Είναι μια ψύχωση που δεν συνάδει με την ανάδυση του πραγματικού του αντικειμένου χωρίς

⁵⁹ M.-H. Brousse, «La psychose ordinaire», *La lettre mensuelle* 272, 11/2008, σ. 5.

⁶⁰ J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», *ό.π.*, σ. 45.

⁶¹ F. Sauvagnat, «Phénomènes élémentaires psychotiques et psychose ordinaire», *Revue Sigma*, 2009, σ. 81.

⁶² J.-C. Maleval, «Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire», *ό.π.*, σ. 6.

⁶³ Στο ίδιο, σ. 5.

⁶⁴ P.-G. Gueguen, «L'homéostasie symptomatique dans les psychoses», *ό.π.*, σ. 33.

όνομα»⁶⁵. Μιλάμε περισσότερο για «διαδοχικές αποσυνδέσεις από την οικογένεια και από οτιδήποτε σχετίζεται με αυτήν, τις κοινωνικές σχέσεις, τον κόσμο»⁶⁶.

Ένα σημαντικό πρόβλημα ωστόσο είναι πώς να ξεχωρίσουμε μια ψύχωση που δεν έχει εκδηλωθεί ακόμη (π.χ. την ψύχωση του προέδρου Σρέμπερ πριν τα 50 του χρόνια) από μια κανονικόμορφη ψύχωση. Δηλαδή να εντοπίσουμε ποια διαφορά υφίσταται ανάμεσα σε «προψύχωση» και κανονικόμορφη ψύχωση. Ας μην ξεχνάμε κατ' αρχάς τη διάσημη φράση του Λακάν: «Τίποτα δεν μοιάζει τόσο με μια νευρωτική συμπτωματολογία όσο μια προψυχωτική συμπτωματολογία»⁶⁷.

Για τον Μαλεβάλ δεν πρέπει να συγχέουμε κανονικόμορφη ψύχωση και προψύχωση. «Ο όρος προψύχωση υπονοεί ότι θα υπήρχε στο εσωτερικό της ψυχωτικής δομής ένας δυναμισμός που θα έτεινε προς την εκδηλωμένη ψύχωση»⁶⁸. Η κλινική ψύχωση όμως δεν είναι παρά μια πιθανότητα που ενδέχεται να εκδηλωθεί μόνο σε συγκεκριμένες συγκυρίες.

Θεωρητικές επιπτώσεις

Όσον αφορά τις θεωρητικές επιπτώσεις της κανονικόμορφης ψύχωσης ο Μιλέρ δίνει δύο κατευθύνσεις. Από τη μία, ένα ξεκαθάρισμα της έννοια της νεύρωσης, μια εκλέπτυνση, τρόπον τινά, των κριτηρίων της, από την άλλη, μια γενικοποίηση της έννοιας της ψύχωσης⁶⁹. «Αυτή η γενικοποίηση της ψύχωσης σημαίνει ότι δεν υπάρχει αληθινό Όνομα του Πατρός. Το Όνομα του Πατρός είναι ένα κατηγορημα. Είναι πάντα ένα κατηγορημα. Είναι πάντα ένα συγκεκριμένο στοιχείο ανάμεσα σε άλλα που, για ένα συγκεκριμένο υποκείμενο, λειτουργεί ως ένα Όνομα του Πατρός. Αν, λοιπόν, το πείτε αυτό,

⁶⁵ M. Mazzotti, *Scilicet, Les objets a dans l'expérience psychanalytique*, ό.π., σ. 350.

⁶⁶ J.-A. Miller, «Vers PIPOL 4», *Journées PIPOL 30/6* και 1/7/2007, Παρίσι (διαθέσιμο στο διαδίκτυο).

⁶⁷ J. Lacan, *Οι ψυχώσεις*, ό.π., σ. 218.

⁶⁸ J.-C. Maleval, «Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire », ό.π., σ. 4, 6.

⁶⁹ J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», ό.π., σ. 47.

διαγράφεται τη διαφορά της νεύρωσης από την ψύχωση. Είναι μια προοπτική σύμφωνη με το “Όλος ο κόσμος είναι τρελός”, με το “Όλος ο κόσμος παραληρεί με τον τρόπο του”»⁷⁰. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Μιλέρ δίνει μια τέτοια προοπτική. Στη συζήτηση των περιστατικών των κλινικών παρατηρημάτων που παρουσιάστηκαν το 2008 μας καλεί, για κάποια από τα περιστατικά τα οποία εξετάζονταν, να μην βασανιζόμαστε με το ερώτημα της διάγνωσης νεύρωση-ψύχωση. Θεωρεί ότι αυτή η κατανομή έχει νόημα μόνο στην προοπτική του Ονόματος του Πατρός και της φαλλικής σημασίας. Υπάρχουν περιστατικά όπου αυτή η κατανομή δεν είναι το κλειδί της υπόθεσης. Τέτοια περιστατικά δίνουν υπόσταση σε μια άλλη κλινική τα εργαλεία της οποίας δεν κατέχουμε ακόμη⁷¹.

Έτσι μιλάμε πλέον για πατρική μεταφορά που υπάρχει αλλά δεν λειτουργεί⁷², αναρωτιόμαστε αν υπάρχουν διαβαθμίσεις στην αποτυχία της πατρικής μεταφοράς⁷³ και προτάσσουμε μια φαλλική διάκλειση (Φο) όχι μόνο χωρίς έκλυση της ψύχωσης⁷⁴ αλλά και χωρίς διάκλειση του Ονόματος του Πατρός⁷⁵. Σε αυτή τη λογική εγγράφει ο Ερίκ Λωράν τη χρήση ναρκωτικών ουσιών θεωρώντας ότι υπάρχει ρήξη με τη φαλλική απόλαυση, χωρίς να υπάρχει διάκλειση του Ονόματος του Πατρός⁷⁶. Υπόθεση πολύ δελεαστική για να την υποστηρίξει κανείς όσον αφορά την κανονικόμορφη ψύχωση⁷⁷.

Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να συνδεθεί η έννοια της κανονικόμορφης ψύχωσης με εκείνη της γενικευμένης διάκλεισης, έννοια που εισήγαγε ο Μιλέρ στο μαθήμά του *Αυτό που συνιστά έμβλημα*, στηριζόμενος στο ότι η διάκλειση είναι μια απόρριψη μέσα στο πραγματικό και όχι μόνο ένα «δεν υπάρχει το Όνομα του Πατρός». Για κάθε υποκείμενο, και όχι μόνο για το ψυχωτικό, υπάρχει ένα άφατο, ένα χωρίς-όνομα το οποίο εξημερώνεται από

⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷¹ J.-A. Miller, «La conversation», *Situations subjectives de déprise sociale*, ό.π., σ. 132.

⁷² Carole Dewambrechies-La Sagna, στο ίδιο, σ. 149.

⁷³ W. Ver Eecke, «Questions philosophiques à propos de la théorie de la psychose chez le premier Lacan», *Quarto* 94/95, σ. 125.

⁷⁴ G. Morel, H. Wachsberger, «Recherches sur le début de la psychose», *La psychose ordinaire*, ό.π., σ. 69-88.

⁷⁵ G. Morel, «La loi de la mère», *Economica*, Παρίσι 2008, σ. 304.

⁷⁶ E. Laurent, «Trois remarques sur la toxicomanie», *Quarto* 42, 1990, version cd-rom, σ. 32.

⁷⁷ Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι αυτό τον δρόμο τον άνοιξε ο Μιλέρ ήδη από το 1987 όταν αναρωτιόταν αν μπορεί να υπάρξει Φο χωρίς Πο, J.-A. Miller, «L'homme aux loups», *La Cause freudienne* 72, Navarin, Παρίσι 2009

το σύμπτωμα. Δηλαδή η λειτουργία του Πατέρα είναι η λειτουργία του συμπτώματος⁷⁸.

Αξίζει να σημειωθεί ότι δύο χρόνια νωρίτερα ο Μαλεβάλ στην ίδια ακριβώς λογική είχε διακρίνει τη δομική διάκλειση από την παθολογική στηριζόμενος σε δύο σχόλια του Λακάν στο σεμινάριο της χρονιάς 1958-59 *Η επιθυμία και η ερμηνεία της*⁷⁹. Το ένα σχόλιο αφορά μια μερική διάκλειση του συμπλέγματος ευνουχισμού που αναφέρει στο σεμινάριο της 4ης Φεβρουαρίου 1959, όπου μιλά για το όνειρο του ασθενή της Έλα Σαρπ (Ella Sharpe) και για την έννοια της αφάνισης του Τζόουνς. Το δεύτερο σχόλιο αφορά τη διάκλειση του υποκειμένου στο σεμινάριο της 24ης Ιουνίου 1959, όπου μιλά κυρίως για τη διαστροφή⁸⁰.

Είναι όμως αυτές οι θεωρητικές επιπτώσεις της κανονικόμορφης ψύχωσης; Ας ξεκινήσουμε από την εκλέπτυνση της νεύρωσης. Ο Μιλέρ το 2007 στη συζήτηση στο Ville-Evrard απαντώντας σε μια ερώτηση της Σαρά Αμπιμπόλ (Sarah Abitbol) υποστηρίζει: «Ούτε η νεύρωση, ξέρετε, δεν είναι πάντα η νεύρωση ...Υπάρχει η διαφορική διάγνωση, αλλά υπάρχει επίσης και ένα συνεχές : “Όλες οι γυναίκες είναι τρελές”, “Ο κόσμος είναι τρελός”. Ρίξτε μια ματιά στη νεύρωση, τα παραληρήματα για τα οποία είναι ικανή, αυτά από τα οποία είναι φτιαγμένη. Η νεύρωση είναι ένα πάτσγουορκ»⁸¹.

Στο κείμενό του «Μιλανέζικες διαισθήσεις [2]» ο Μιλέρ επιχειρεί να σκιαγραφήσει τις διαφοροποιήσεις της κλινικής μας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Μιλά λοιπόν για την κλασική κλινική, αυτήν που όλοι γνωρίζουμε και διδαστήκαμε, που έχει να κάνει με τη θέση του υποκειμένου όσον αφορά το Όνομα του Πατρός και για τη σύγχρονη κλινική που έχει να κάνει με το μη όλο. «Αυτή η κλινική του μη όλου είναι εκείνη όπου ανθίζουν οι παθολογίες που περιγράφουμε ως επικεντρωμένες στη σχέση με τη μητέρα, ή ακόμα επικεντρωμένες στον ναρκισσισμό, αλλά που προέρχονται από το προοιδιπόδειο κατάστιχο όταν κατείχαμε την προηγούμενη ιεραρχία και οι

⁷⁸ J.-A. Miller, *Ce qui fait insigne*, μάθημα 1986-1987, συνάντηση της 27ης Μαΐου 1987 (ανέκδοτο).

⁷⁹ J.-C. Maleval, *La foreclosure du Nom-du-père*, Seuil, Παρίσι 2000, σ. 154.

⁸⁰ J. Lacan, *Séminaire VI, Le désir et son interprétation*, 1958-1959 (ανέκδοτο).

⁸¹ J.-A. Miller, «On n'est pas sérieux quand on a dix-sept ans», *La Cause freudienne* 67, Navarin Παρίσι 2007, σ. 23.

οποίες κατά κάποιον τρόπο έχουν ανεξαρτητοποιηθεί»⁸². Αν λοιπόν, κατά τον Μιλέρ πάντα, με τη συνδυαστική κλινική του Ονόματος του Πατρός είχαμε ξεχωριστές κατηγορίες, με την κλινική των κόμβων έχουμε διαφορετικές διευθετήσεις που είναι σε συνέχεια μεταξύ τους. «Χάσαμε την ασφάλεια της ασυνέχειας και της στεγανότητας, και το αποτέλεσμα είναι ότι το σύμπτωμα γίνεται η βασική μονάδα της κλινικής και όχι πια αυτό που ονομάζαμε η κλινική δομή που ήταν μια κατηγορία»⁸³.

Ο Ερίκ Λωράν από την πλευρά του σημειώνει ότι ανάμεσα στη νεύρωση και την ψύχωση υπάρχουν μεικτά φαινόμενα, ανακατεμένα, τα οποία είναι δύσκολο να ορίσουμε. Παρ' όλα αυτά τονίζει ότι η νεύρωση και η ψύχωση πρέπει πάντα να είναι διαφοροποιημένες σαν δύο θεμελιώδεις πόλοι⁸⁴.

Και όσον αφορά τη διαστροφή; Ο Μιλέρ μιλά για μια δυαδική κλινική νεύρωση-ψύχωση και λέει ότι η διαστροφή ως κατηγορία «τείνει να εγκαταλειφθεί»⁸⁵. Εδώ θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μια επίπτωση της εισαγωγής της κανονικόμορφης ψύχωσης στην κλινική μας. Πολλά περιστατικά που άλλοτε τα θεωρούσαμε διαστροφές θεωρούνται πλέον κανονικόμορφες ψυχώσεις. Ο Μαλεβάλ ανέφερε στη διάλεξή του στην Αθήνα τον περασμένο Οκτώβριο τον Μισίμα⁸⁶, ο Πιερ-Ζιλ Γκεγκέν μιλά για τον Ζαν Ζενέ⁸⁷, ενώ θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον να εξετάσουμε τα «μακριά καταδιωκτικά επεισόδια» που είχε ο Σαντ, το «παραλήρημα ερμηνείας» κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του, που αναφέρει ο Μιλέρ το 1983 στο μάθημά του *Από το σύμπτωμα στη φαντασίωση και επιστροφή*⁸⁸.

Το ζήτημα είναι με ποιο τρόπο να ερμηνεύσουμε αυτή τη μετατόπιση. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι μέχρι τώρα δεν διαθέταμε τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία. Ήταν η κλινική αναγκαιότητα που ώθησε στη δημιουργία της κανονικόμορφης ψύχωσης. Το 1998 όταν εισήχθη στην κλινική μας η κανονικόμορφη ψύχωση, εισήχθη ως η «ψύχωση στην εποχή της

⁸² J.-A. Miller, «Intuitions milanaises [2]», *Mental* 12, ό.π., σ. 24.

⁸³ Στο ίδιο, σ. 24-25.

⁸⁴ E. Laurent, «La psychose ordinaire», *La Cause freudienne* 65, ό.π., σ. 191.

⁸⁵ J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», ό.π., σ. 41.

⁸⁶ J.-C. Maleval, «Clinique du désert et fantasme psychotique», Αθήνα 30/10/2009 (ανέκδοτο).

⁸⁷ P.-G. Guéguen, «Psychose ordinaire: Le cas extraordinaire de Genet», *Quarto* 94/95, ό.π., σ. 29-33.

⁸⁸ J.-A. Miller, *Du symptôme au fantasme et retour*, μάθημα 1982-1983, συνάντηση της 26ης Ιανουαρίου 1983 (ανέκδοτο).

δημοκρατίας»⁸⁹. Σε αυτό το πνεύμα λέει ο Μιλέρ: «Από τη στιγμή που οι νόρμες μεταβάλλονται, είμαστε προφανώς στην εποχή της κανονικόμορφης ψύχωσης. Αυτό που συνάδει με την εποχή του Άλλου που δεν υπάρχει, είναι η κανονικόμορφη ψύχωση»⁹⁰.

Έχει όμως να κάνει με την εποχή; Ως ένα βαθμό σίγουρα. Για τον Μαλεβάλ έχει να κάνει με την ικανότητά μας πλέον να διακρίνουμε την κανονικόμορφη ψύχωση και με το ότι παλιότερα ήταν πολύ καλύτερα αντισταθμισμένη εξαιτίας των ισχυρών ιδανικών⁹¹. Η Μπρους πιστεύει ότι η κανονικόμορφη ψύχωση είναι «η κλινική απάντηση της λακανικής ψυχανάλυσης στις αλλαγές της υποκειμενικότητας της εποχής» η οποία ορίζεται από τα συμπτώματα⁹².

Δεν θα πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι πριν από την κανονικόμορφη ψύχωση υπήρξαν ανάλογες περιγραφές. Δεν θα αναφέρω εδώ παρά μερικές.

Από το 1934 η Χελένε Ντούτς (Helene Deutsch) περιγράφει τις προσωπικότητες «ως εάν». Πρόκειται για προσωπικότητες που δίνουν την εντύπωση ότι είναι απόλυτα φυσιολογικές, με συναισθηματικές και νοητικές αντιδράσεις απόλυτα προσαρμοσμένες, χωρίς όμως κανένα ίχνος πρωτοτυπίας, χωρίς να επενδύουν συναισθηματικά τα αντικείμενα, χωρίς χαρακτήρα. «Η ηθική τους, τα ιδανικά τους, οι πεποιθήσεις τους δεν είναι παρά η σκιά ενός μοντέλου»⁹³.

Για την Ντούτς, όσο αφορά το υποκείμενο με προσωπικότητα «ως εάν», πιστεύει ότι δεν πρόκειται για απώθηση, αλλά για μια πραγματική απώλεια της επένδυσης του αντικειμένου. «Η σχέση του με τον κόσμο, φυσιολογική φαινομενικά, είναι συγκρίσιμη με τον μιμητισμό του παιδιού και μαρτυρεί μια ταύτιση με το γύρω περιβάλλον, ένα μιμητισμό που καταλήγει σε μια προσαρμογή στην πραγματικότητα φαινομενικά ικανοποιητική παρά την απουσία επένδυσης αντικειμένου»⁹⁴.

⁸⁹ E. Laurent, «La pfiut! du sens», *La psychose ordinaire*, ό.π., σ. 258.

⁹⁰ J.-A. Miller, *στο ίδιο*, σ. 260.

⁹¹ J.-C. Maleval, «Du fantasme chez le sujet psychotique. De sa carence et de ses tenants-lieu», *Actes du Pont Freudien* 29, ό.π., σ. 108.

⁹² M.-H. Brousse, «La psychose ordinaire», ό.π., σ. 4.

⁹³ H. Deutsch, «Un type de pseudo-affectivité (“comme si”)», *Les «comme si» et autres textes*, Seuil, Παρίσι 2007, σ. 56.

⁹⁴ H. Deutsch, «Quelques formes de troubles affectifs et leur relation à la schizophrénie», ό.π., σ. 156.

Πιστεύει ότι αυτές τις προσωπικότητες δεν μπορούμε να τις κατατάξουμε σε καμία νεύρωση, αλλά ούτε μπορούμε να πούμε ότι είναι ψυχωτικές⁹⁵. Παρ' όλα αυτά θεωρεί ότι η σχιζοφρένεια περνάει από μια φάση «ως εάν» πριν από την παραληρηματική μορφή της⁹⁶. Διαβάζοντας κανείς τα άρθρα της Ντόυτς έχει πραγματικά την εντύπωση ότι περιγράφει κάποιες μορφές αυτού που ονομάζουμε σήμερα κανονικόμορφες ψυχώσεις.

Ο Όιγκεν Μπλέλερ (Eugen Bleuler) μιλά από το 1911 για την απλή σχιζοφρένεια, περιγράφοντας ασθενείς οι οποίοι μπορούν να συμπεριφέρονται στην κοινωνία χωρίς να τραβούν την προσοχή. Θεωρεί ότι μια «ελαφριά σχιζοφρένεια μπορεί να συγκαλυφθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα ή μόνιμα, πίσω από νευρωτικά [nervoux] συμπτώματα»⁹⁷. Και λέει: «Υπάρχει λοιπόν μια λανθάνουσα σχιζοφρένεια και πιστεύω πραγματικά ότι αυτή είναι η πιο συχνή μορφή, παρότι σπάνια αντιμετωπίζεται ως τέτοια»⁹⁸.

Ο Ευγένιος Μινκόφσκι (Eugène Minkowski) ακολουθώντας τον Μπλέλερ, περιγράφει σχιζοφρενείς ασθενείς που δεν έχουν ούτε παραλήρημα, ούτε ψευδαισθήσεις αλλά όπου «ένας ρυθμιστικός παράγοντας της ζωής λείπει»⁹⁹. Αν λοιπόν κάτι χαρακτηρίζει τη σχιζοφρένεια είναι, κατά τον Μινκόφσκι, η απώλεια της ζωτικής επαφής με την πραγματικότητα. Ενώ όλα τα άλλα συμπτώματα, αν υπάρχουν, δεν είναι παρά δευτερογενή.

Ποιες θα μπορούσαν να είναι τελικά οι πραγματικές επιπτώσεις της κανονικόμορφης ψύχωσης;

Το 1958 στο γραπτό του «Για ένα προκαταρκτικό ερώτημα για κάθε πιθανή θεραπεία της ψύχωσης», ο Λακάν δίνει στην ψύχωση την ουσιαστική συνθήκη της: είναι η διάκλειση του Ονόματος του Πατρός στον τόπο του Άλλου και η αποτυχία της πατρικής μεταφοράς που διαχωρίζουν τη νεύρωση από την ψύχωση¹⁰⁰.

⁹⁵ H. Deutsch, «Un type de pseudo-affectivité (“comme si”）」, *ό.π.*, σ. 70.

⁹⁶ H. Deutsch, «Quelques formes de troubles affectifs et leur relation à la schizophrénie», *ό.π.*, σ. 172.

⁹⁷ E. Bleuler, *Demantia praecox ou groupe des schizophrénies*, EPEL, GREG, 1993, σ. 407.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 309.

⁹⁹ E. Minkowski, *La schizophrénie*, Petite Bibliothèque Payot, 2002, σ. 135.

¹⁰⁰ J. Lacan, «D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose», *Écrits*, Seuil, Παρίσι 1966, σ. 575.

Λίγα χρόνια αργότερα όμως ο Λακάν θα μιλήσει για τα Ονόματα του Πατρός. Έτσι το Όνομα του Πατρός σχετικοποιείται, είναι πια ένα μεταξύ άλλων. Ο Μιλέρ σχολιάζοντας το ανύπαρκτο σεμινάριο του Λακάν τονίζει: «Το Όνομα του Πατρός εμφανίζεται σαν μια συνάρτηση που μπορεί να υποστηρίζεται από διάφορα στοιχεία τα οποία πλέον παίζουν ρόλο Ονόματος του Πατρός. Και, άρα, το Όνομα του Πατρός ως ένα από αυτά τα στοιχεία δεν είναι η έσχατη θεσμική βαθμίδα ούτε η έσχατη απάντηση»¹⁰¹. Μια θεμελιώδης συνέπεια αυτού είναι ότι η λειτουργία του Ονόματος του Πατρός είναι αντικαταστήσιμη¹⁰². Πως ως εκ τούτου να συνεχίσουμε να μιλάμε για διάκλειση του Ονόματος του Πατρός, από τη στιγμή που η θεωρία του Ονόματος του Πατρός έχει διαφοροποιηθεί; Πάντως ο Μιλέρ ισχυρίζεται ότι η «βασιλεία» του Ονόματος του Πατρός αντιστοιχεί στην εποχή του Φρόυντ και ότι αν ο Λακάν το διατύπωσε και το ανέδειξε δεν ήταν για να το συνεχίσει αλλά για να βάλει τέλος¹⁰³.

Για να μιλήσουμε με βορρόμειους όρους, αν στη νεύρωση εκείνο που εξασφαλίζει το δέσιμο [nouage] του πραγματικού, του συμβολικού και του φαντασιακού είναι η λειτουργία του πατέρα, ο πατέρας ως όνομα και ως ονοματοδότης [nommant], το Όνομα του Πατρός, στην ψύχωση τα πράγματα παρουσιάζονται διαφορετικά. Εκεί όπου το υποκείμενο δεν μπορεί να στηριχθεί στη λειτουργία του πατέρα εξαιτίας της διάκλεισής του στηρίζεται, στην ευτυχέστερη των περιπτώσεων, σε ένα σύνθωμα που λειτουργεί ως ένα Όνομα του Πατρός.

Αν λοιπόν στη νεύρωση έχουμε το Όνομα του Πατρός και στην εκδηλωμένη ψύχωση το Πο, στην κανονικόμορφη ψύχωση έχουμε αυτό που ο Μιλέρ ονομάζει CMB [un faire-croire compensatoire], αντισταθμιστική προσποίηση του Ονόματος του Πατρός, η οποία όμως θεωρεί ότι κάποια στιγμή μπορεί να κοπεί, να πέσει¹⁰⁴.

¹⁰¹ J.- A. Miller, «Σχολιάζοντας το “Ανύπαρκτο σεμινάριο”», στο J. Lacan, *Ta Ονόματα του Πατρός*, μτφρ. Β. Σκολίδη, Ψυχογιός, Αθήνα 2008, σ. 103.

¹⁰² D. Millas, *Scilicet, Semblants et sinthome*, École de la Cause freudienne, Navarin diffusion Seuil, Παρίσι 2009, σ. 228.

¹⁰³ J.-A. Miller, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, μάθημα 1996-97, συνάντηση της 20ής Νοεμβρίου 1996.

¹⁰⁴ J.-A. Miller, «Effet retour sur la psychose ordinaire», *ό.π.*, σ. 48.

Το πρόβλημα ωστόσο παραμένει. Πώς να μιλήσουμε για Όνομα του Πατρός από τη στιγμή που πρόκειται για μια εννοιολογική κατασκευή που ανήκει στην περίοδο του Άλλου του Άλλου; Αν τότε το Όνομα του Πατρός ήταν το σημαίνον του Άλλου, ποια είναι η τύχη του, αναρωτιέται ο Μιλέρ, την εποχή όπου δεν υπάρχει ο Άλλος του Άλλου; Και η απάντησή του είναι ότι αυτό που πραγματοποιεί την κατηγοριοποίηση είναι ο λόγος, δηλαδή η έννοια της διάκλεισης του Ονόματος του Πατρός αντικαθίσταται, κατά κάποιο τρόπο, από αυτή του εκτός λόγου¹⁰⁵. Μπορούμε όμως να κάνουμε διάγνωση με βάση τον λόγο, δηλαδή τον κοινωνικό δεσμό;

Το ζήτημα είναι αν μπορούμε να μιλήσουμε και με άλλους όρους για τη διάκριση νεύρωση-ψύχωση πέρα από τη διάκλειση του Ονόματος του Πατρός. «Είναι σίγουρο», μας λέει ο Λακάν «ότι η διάκλειση έχει κάτι το πιο ριζικό. Το Όνομα του Πατρός είναι σε τελική ανάλυση κάτι το ελαφρύ»¹⁰⁶. Στο 19ο σεμινάριο, η διάκλειση έχει να κάνει με αυτό που λέγεται¹⁰⁷. Αξίζει επίσης να σημειώσουμε ότι από πολύ νωρίς ο Μιλέρ υπογράμμισε ότι ο Λακάν δεν χρησιμοποιούσε τη διάκλειση αποκλειστικά για την ψυχωτική δομή¹⁰⁸.

Μήπως τελικά η κανονικόμορφη ψύχωση μας δείχνει –και αυτό θα ήταν μια πραγματικά σημαντική επίπτωση– ότι ένα Όνομα του Πατρός μπορεί να λειτουργήσει, αλλά δεν λειτουργεί η επιθυμία και η φαντασίωση, η απόλαυση παραμένει απορρυθμισμένη και το αντικείμενο *a* μη εξαγμένο; Ίσως να πρέπει να αναζητήσουμε τη δομική διαφορά νεύρωσης-ψύχωσης στο τρίπτυχο επιθυμία-φαντασίωση-απόλαυση καθώς και στη σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο *a* και το φαλλό. «Μερικές φορές έχουμε ένα διαζύγιο ανάμεσα σε μια καλή ένταξη στο συμβολικό και μια διαταραχή στην απόλαυση»¹⁰⁹, υπογραμμίζει ο Ρεζινάλντ Μπλανσέ

Στην πρώτη και μοναδική παράδοση του σεμιναρίου *Τα Ονόματα του Πατρός*, ο Λακάν μας λέει:

¹⁰⁵ J.-A. Miller, «Psychoses chène et roseau», *La psychose ordinaire*, ό.π., σ. 277.

¹⁰⁶ J. Lacan, *Livre XXIII, Le sinthome*, 1975-1976, ό.π., σ. 121.

¹⁰⁷ «Il n'est de forclusion que du dire», Jacques Lacan, *Séminaire XIX, ...ou pire*, 1970-1971, συνάντηση της 8ης Ιανουαρίου 1971 (ανέκδοτο).

¹⁰⁸ J.-A. Miller, *Du symptôme au fantasme et retour*, ό.π., συνάντηση της 4ης Μαΐου 1983 (ανέκδοτο).

¹⁰⁹ R. Blanchet, «Σχόλια» στο σεμινάριο κανονικόμορφων ψυχώσεων της Θεσσαλονίκης στις 3/7/2009 (ανέκδοτο).

Το ότι ο Φρόυντ θέτει στο επίκεντρο της θεωρίας του το μύθο του πατέρα, είναι σαφές ότι οφείλεται στον αναπόφευκτο χαρακτήρα αυτού του ερωτήματος. Εξίσου σαφές είναι πως εάν όλη θεωρία και η πράξη της ψυχανάλυσης μας φαίνονται σήμερα σαν μπλοκαρισμένες, αυτό συμβαίνει επειδή δεν τόλμησαν στο εν λόγω ερώτημα να προχωρήσουν περισσότερο από τον Φρόυντ¹¹⁰.

Και λίγο παρακάτω:

Γιατί και εμείς να μην μπορούμε να προχωρήσουμε πέρα από το όνομα και τη φωνή, έχοντας ως σημείο αναφοράς ό,τι συνεπάγεται ο μύθος στο δικό μας πεδίο προόδου, το πεδίο των τριών όρων – απόλαυση, επιθυμία, αντικείμενο;¹¹¹

Ίσως αυτό που διαχωρίζει τη νεύρωση από την ψύχωση να μπορούσαμε να το ορίσουμε περισσότερο με άξονα ενορμητικούς όρους παρά σημαίνοντες, γιατί τελικά το Πο μπορεί ενδεχομένως να το αναπληρώσει ένα οποιοδήποτε άλλο σημαίνον, με το Φο όμως τι γίνεται;

Μέχρι σήμερα το Φο θεωρούνταν λογική συνέπεια του Πο. Ωστόσο και ο ίδιος ο Λακάν στο γραπτό του «Για ένα προκαταρκτικό ερώτημα για κάθε πιθανή θεραπεία της ψύχωσης» αναρωτιόταν αν το Φο δημιουργήθηκε από την κλήση μέσα στο συμβολικό της πατρικής μεταφοράς ή αν είναι προϊόν, σε έναν δεύτερο βαθμό, της έκθλιψης του φαλλού¹¹².

Ο Μιλέρ υποστηρίζει ότι ενώ στο εν λόγω κείμενο η σημασία του φαλλού εξαρτάται από το Όνομα του Πατρός, ο φαλλός δηλαδή συνδέεται με το

¹¹⁰ J. Lacan, *Τα Ονόματα του Πατρός*, ό.π., σ. 72.

¹¹¹ Στο ίδιο, σ. 75.

¹¹² J. Lacan, «D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose», ό.π., σ. 571.

Όνομα του Πατρός, σε ένα άλλο κείμενο του Λακάν, λίγο μεταγενέστερο, στο «Η σημασία του φαλλού», ο φαλλός συνδέεται με το είναι του υποκειμένου και όχι με το σημαίνον του Ονόματος του Πατρός. Ο φαλλός αποσυνδέεται από το Όνομα του Πατρός και συνάγεται από τη σχέση σημαίνοντος και σημαινόμενου¹¹³.

Επίσης θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και ένα ακόμα σχόλιο του Μιλέρ που αφορά το διαχωρισμό του φαλλού από το Όνομα του Πατρός. Στην εισαγωγική ανάγνωσή του για το σεμινάριο *Το άγχος* υποστηρίζει ότι από το σεμινάριο αυτό και έπειτα ο ευνουχισμός δεν παραπέμπει πλέον στον οιδιπόδειο ευνουχισμό, αλλά στην εξαφάνιση του φαλλικού οργάνου τη στιγμή του οργασμού¹¹⁴.

Για την Μπρους, η κανονικόμορφη ψύχωση σχετίζεται με την αντικατάσταση του ονόματος του Πατρός από την ονοματοδοσία [nommer à] και με αυτό τον τρόπο λύνει και το πρόβλημα του αν το Φο είναι λογική συνέπεια του Πο, καθόσον ισχυρίζεται ότι πλέον δεν πρόκειται για Πο αλλά για το μετασχηματισμό του Ονόματος του Πατρός σε ονοματοδότη [nommer à] και ότι η λογική Πο-Φο αφορά την περίοδο της πρωτοκαθεδρίας του συμβολικού¹¹⁵. Επομένως, η αντιπαράθεση Φο-Πο δεν υφίσταται για την τελευταία περίοδο της διδασκαλίας του Λακάν, όπου πλέον δεν υπάρχει πρωτοκαθεδρία κανενός πεδίου, αλλά ισότητα μεταξύ των τριών.

Στη «Σημείωση από λόγο σε λόγο» ο Μιλέρ υποστηρίζει ότι δεν έχουμε καμία ανάγκη το Όνομα του Πατρός όταν ο κόμβος του υποκειμένου κρατά, είναι περιττό. Στην περίπτωση που δεν κρατά, το Όνομα έχει τη λειτουργία του σινθώματος. «Στην ψυχανάλυση είναι όργανο για να λυθεί η απόλαυση μέσω του νοήματος. Είναι με τον ίδιο τρόπο που στην “πατρική μεταφορά” το Όνομα λύνει το σημαινόμενο χ της μητρικής επιθυμίας, ΕΜ, δίνοντας της τη φαλλική σημασία»¹¹⁶.

¹¹³ J.-A. Miller, *De la nature des semblants*, ό.π., συνάντηση της 17ης Ιουνίου 1992.

¹¹⁴ J.-A. Miller, «Introduction à la lecture du Séminaire de l'angoisse de Jacques Lacan», *La Cause Freudienne* 58, Navarin, Παρίσι 2004, σ. 92.

¹¹⁵ M.-H. Brousse, «La psychose ordinaire», ό.π., σ. 5.

¹¹⁶ J.-A. Miller, «Notice de fil en aiguille», *Livre XXIII, Le sinthome*, ό.π., σ. 240.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι κάποιες από τις συνθήκες που ο Λακάν θεωρούσε απαραίτητες για τη διάγνωση ή την έκλυση της ψύχωσης δεν ισχύουν πια. Αναφέρομαι στις διαταραχές στην τάξη της γλώσσας που ο Λακάν θεωρούσε απαραίτητες για τη διάγνωση της ψύχωσης¹¹⁷ και στον Ένα-Πατέρα σε θέση τρίτου στο φαντασιακό ζεύγος α-α΄ για την έκλυση της ψύχωσης¹¹⁸. Η κλινική μας έχει αποδείξει ότι, πρώτον, οι διαταραχές στην τάξη της γλώσσας κάθε άλλο παρά απαραίτητες είναι για τη διάγνωση της ψύχωσης και, δεύτερον, ότι ο Ένας-Πατέρας δεν είναι συνθήκη ούτε αναγκαία ούτε επαρκής για την έκλυση μιας ψύχωσης¹¹⁹.

Όσον αφορά τις διαταραχές της γλώσσας υπάρχει ένα πολύ χαρακτηριστικό περιστατικό που περιγράφει ο Λακάν: «Σηκώθηκα και ήρθα εδώ την περασμένη Παρασκευή για να δω μια ασθενή που έχει εμφανώς συμπεριφορά δύστροπη, συγκρουσιακή με το περιβάλλον της. Με έφεραν εν ολίγοις για να πω ότι ήταν ψύχωση, και όχι, όπως φαινόταν εκ πρώτης όψεως, για ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση. Αρνήθηκα να θέσω διάγνωση ψύχωσης, για έναν καθοριστικό λόγο, διότι δεν υπήρχε καμία από τις διαταραχές εκείνες που αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης μας εφέτος, και οι οποίες είναι διαταραχές στην τάξη της γλώσσας»¹²⁰. Ίσως λοιπόν να είχε παρασυρθεί από τη φαινομενολογία της ψύχωσης σε τέτοιο βαθμό ώστε να φτάσει στο σημείο να θεωρεί «οφθαλμοφανή»¹²¹ τη διάκριση νεύρωσης-ψύχωσης.

Για το ζήτημα της έκλυσης, ο ίδιος ο Λακάν έλεγε στο σεμινάριό του για τις ψυχώσεις ότι η ψύχωση για κάποια υποκείμενα εκδηλώνεται ακριβώς τη στιγμή που παίρνουν το λόγο, δηλαδή σε συγκυρία άσχετη με τον Ένα-Πατέρα: «Μερικές φορές πρόκειται για μια πολύ μικρή υποχρέωση ανάληψης του λόγου, ενώ το υποκείμενο ζούσε μέχρι τότε στο κουκούλι του, σαν το σκουληκάκι».¹²²

¹¹⁷ J. Lacan, *Οι ψυχώσεις*, ό.π., σ. 112.

¹¹⁸ J. Lacan, «D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose», ό.π., σ. 577.

¹¹⁹ J.-C. Maleval, *La forclusion du Nom-du-Père*, ό.π., σ. 274.

¹²⁰ J. Lacan, *Οι ψυχώσεις*, ό.π., σ. 112.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 168.

¹²² Στο ίδιο, σ. 285.

Αν τελικά επικεντρωθούμε περισσότερο στη σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο α και το φαλλό καθώς και στις συντεταγμένες της επιθυμίας-φαντασίωσης-απόλαυσης, και όχι στη διάκλειση του Ονόματος του Πατρός ίσως βγούμε από την αμηχανία του «Όλοι παραληρούν». Αν στη νεύρωση το παραλήρημα είναι απόρροια της έλλειψης νοήματος στο πραγματικό, στην ψύχωση τα πράγματα πάνε παραπέρα, αφού όπως αναφέρει ο Λακάν «το παραλήρημα αρχίζει από τη στιγμή που η πρωτοβουλία έρχεται από έναν Άλλο»¹²³. Δομική διαφορά που δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε διότι στην πρώτη περίπτωση το παραλήρημα είναι απόρροια του Α(διαγεγραμμένο), ενώ στη δεύτερη είναι αποτέλεσμα του Πο¹²⁴.

Τύποι

Κατά την Μπρους, οι κανονικόμορφες ψυχώσεις είναι πολλές αφού κάθε φορά είναι ο επιλεγμένος τρόπος απόλαυσης του υποκειμένου που θα οργανώσει την πραγματικότητα¹²⁵. Στη διάλεξη του στην Αθήνα που ανέφερα παραπάνω ο Μαλεβάλ αναφέρθηκε σε δύο τύπους κανονικόμορφης ψύχωσης. Ο ένας είχε να κάνει με μια δυσλειτουργία της επιθυμίας, την κλινική της υποκειμενικής ερήμωσης, και ο άλλος με τις ανεξίτηλες εικόνες ως αντιστάθμιση για την έλλειψη της θεμελιώδους φαντασίωσης¹²⁶.

Θα πρότεινα και έναν τρίτο τύπο που αφορά τη μη εξαγωγή του αντικείμενου α. Μια κλινική παρατήρηση είναι ότι πολλά υποκείμενα όταν

¹²³ Στο ίδιο, σ. 220

¹²⁴ J.-C. Maleval, *La forclusion du Nom-du-Père*, ό.π., σ.153.

¹²⁵ M.-H. Brousse, «La psychose ordinaire», ό.π., σ. 5.

¹²⁶ Σε μια συζήτηση σε προσωπικό επίπεδο ο Μαλεβάλ αναφέρθηκε και σε έναν άλλο τύπο κανονικόμορφης ψύχωσης, που αφορά τα έγκυστα παραληρήματα [délires enkystés]. Και αλλού («L'échelle des délires», *Actes du Pont Freudien* 29, ό.π., σ. 53) αναφέρεται σε υποκείμενα που έχουν κρύψει το παραλήρημά τους, που ξέρουν ότι δεν πρέπει να πολυμιλάνε γι' αυτό στο περιβάλλον τους και που είναι τελείως παραληρηματικοί. Και εδώ ακόμα μια φορά τίθεται το θέμα των ορίων και του ορισμού της κανονικόμορφης ψύχωσης.

έρχονται αντιμέτωπα με έναν αδύνατο αποχωρισμό δεν εκλύουν ψύχωση, όπως θα συνέβαινε για παράδειγμα σε μια μελαγχολία, αλλά απαντούν με κρίσεις πανικού, δηλαδή με άγχος.

Κρίσεις πανικού παρατηρούμε και σε διάφορες άλλες συγκυρίες, όταν π.χ. το υποκείμενο πρέπει να πάρει το λόγο, όταν καλείται να λάβει σοβαρές αποφάσεις, όταν μετακινείται, όταν δηλαδή «πρόκειται να χάσει τα φυσικά, τα αισθητά, τα εικονικά σημεία αναφοράς»¹²⁷ ή ακόμα όταν δεν υπάρχει μια εικόνα για να δείξει στο υποκείμενο πώς να κάνει¹²⁸. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι όταν το υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο με κάτι της τάξης του αδύνατου για το ίδιο, του πραγματικού, του μη συμβολοποιημένου, τότε δεν απαντά με έκλυση, αλλά με κρίσεις πανικού. Το ερώτημα εντούτοις είναι γιατί άγχος. Για τον Λακάν το άγχος αναδύεται όταν λείπει η έλλειψη, δηλαδή όταν το αντικείμενο *a* εμφανίζεται στη θέση του *-φ*¹²⁹. Το αντικείμενο εκπίπτει από το υποκείμενο στη σχέση του με την επιθυμία¹³⁰, λειτουργία που δεν έχει επιτελεστεί στην ψύχωση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, αφενός, υπάρχει άγχος εκεί όπου δεν υπάρχει επιθυμία¹³¹ και, αφετέρου, ότι το άγχος αναδύεται όταν κάτι της τάξης του πραγματικού κάνει την εμφάνισή του στο πεδίο του υποκειμένου. «Καθώς κάθε πραγματικό είναι απροσπέλαστο», έλεγε ο Λακάν, «μας ειδοποιεί με αυτό που δεν ξεγελάει, με το άγχος»¹³². Ο Μιλέρ αναφέρει και μια δεύτερη προσέγγιση όπου το άγχος είναι ο τελεστής του αποχωρισμού, παράγει δηλαδή το αντικείμενο ως αποχωρισμένο¹³³.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι αυτοί οι τύποι δεν αποτελούν δομικές διαφοροποιήσεις αλλά κλινικές εκφάνσεις και βρίσκονται σε μια συνέχεια μεταξύ τους, αφού η μη εξαγωγή του αντικειμένου έχει ως αποτέλεσμα τη μη λειτουργία της φαντασίωσης, που οφείλεται με τη σειρά της στην έρημο

¹²⁷ R. Blanchet, «Εισαγωγικό σχόλιο» στο σεμινάριο κανονικόμορφων ψυχώσεων της Θεσσαλονίκης στις 20/2/2009 (ανέκδοτο).

¹²⁸ R. Blanchet, «Σχολιασμός του περιστατικού της 20ης Ιουνίου στο Ιπποκράτειο» στο σεμινάριο κανονικόμορφων ψυχώσεων της Θεσσαλονίκης στις 26/9/2009 (ανέκδοτο).

¹²⁹ J. Lacan, *Livre X, L'angoisse*, ό.π., σ. 53.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 205.

¹³¹ F. Leguil, «La place de l'angoisse dans la clinique de Freud», *Clinique de l'angoisse contemporaine, Les documents de scripta*, 2004.

¹³² J. Lacan, *Τα Ονόματα του Πατρός*, ό.π., σ. 77.

¹³³ J.-A. Miller, «Introduction à la lecture du séminaire L'angoisse de Jacques Lacan», *La Cause Freudienne* 59, Navarin, Παρίσι 2005

επιθυμίας. Αποτελούν θέσεις, κατά τον Μαλεβάλ ή, όπως προτιμά ο Μιλέρ, καταστάσεις¹³⁴ στο εσωτερικό μιας δομής.

Η κανονικόμορφη ψύχωση είναι γεγονός. Μένει να καταφέρουμε να ξεκαθαρίσουμε όλα τα παραπάνω προβλήματα και αδιέξοδα, να καταφέρουμε να την ορίσουμε και να την οριοθετήσουμε ώστε να έχουμε μεγαλύτερη συνέπεια στην κλινική μας.

¹³⁴ J.-A. Miller, «La conversation», *Variétés de l'humeur*, Navarin, Παρίσι 2008, σ.113.